

2014-2020 metų Europos Sąjungos fondų investicijų veiksmų programos 9 prioriteto „Visuomenės švietimas ir žmogiškųjų išteklių potencialo didinimas“ 09.4.2-ESFA-V-715 priemonės projekto „Bendrojo ugdymo mokytojų bendrųjų ir dalykinių kompetencijų tobulinimas“

REKOMENDACIJOS DĖL ATNAUJINTŲ BENDRŪJŲ PROGRAMŲ PRITAIKYMO ELGESIO AR/IR EMOCIJŲ SUTRIKIMUS TURINTIEMS MOKINIAMS

Rekomendacijas rengė: Virginija Karalienė, Neringa Grybienė

Sutrikimo apibūdinimas: pagrindiniai požymiai ir jų raiška

Elgesio ar/ir emocijų sunkumų turintys vaikai yra bene daugiausia iššūkių pedagogams kelianti grupė, tačiau neretai šie vaikai būna nesuprasti daugiamačiame jų raidos kontekste. Pedagogai dažniausiai orientuojasi į mokiniui kylančius sunkumus dėl jų elgesio, kuris iškyla kaip problema ugdymosi aplinkoje. Edukacinėje praktikoje kartais susiduriama su elgesio ar/ir emocijų sunkumais. Tai – sutrikimo lygio nesiekiantys elgesio ar/ir emocijų sunkumai, trikdančios vaiko ugdymosi, socializacijos ir saviraiškos procesus. Sunkumai gali reikštis netinkamu, nepriimtiniu, agresyviu, provokuojamu, įžūliu elgesiu, staigiais emocijų pokyčiais, menku savęs vertinimu, nerimu, susirūpinimu, baimėmis, pasireiškiančiomis tik tam tikrose situacijose. Sunkumai yra laikini ir gali būti veiksmingai sprendžiami laiku suteikiant tinkamą pagalbą. Jei toks elgesys išlieka stabilus, paveikia vaiko ugdymąsi, bendravimą, saviraišką, gali virsti sutrikimais. Elgesio ir emocijų sutrikimai įvardijami kaip heterogeniška grupė sutrikimų, pasireiškiančių elgesio ar/ir emocinėmis reakcijomis, ryškiai besiskiriančiomis nuo įprastų amžiaus, kultūros ir etinių normų bei išreikštu nedėmesingumu, impulsyvumu ar/ir prasta elgesio reguliacija. Jiems būdinga tai, kad jie nėra tik laikina, tikėtina reakcija į stresą keliančius aplinkos įvykius ir nuolat pasireiškia skirtingose ugdymo srityse.

Elgesio ir/ar emocijų sutrikimai skirstomi į: aktyvumo ar/ir dėmesio sutrikimus: aktyvumo sutrikimas, dėmesio sutrikimas, aktyvumo ir dėmesio sutrikimas; elgesio sutrikimus: prieštaraujančio neklusnumo sutrikimas, elgesio sutrikimas (asocialus elgesys); emocijų sutrikimus: nerimo spektro sutrikimas, nuotaikos spektro sutrikimas. Šiuos sutrikimus atlikusi išsamų įvertinimą, nustato savivaldybės pedagoginė psichologinė tarnyba. Mokykla teisės aktuose numatyta tvarka gauna sutrikimą patvirtinančius dokumentus, kuriuose be surikimo išvados pateikiama informacija apie mokinio specialiuosius ugdymosi poreikius, mokinio ugdymuisi reikalingus ugdymo turinio, metodų, būdų, aplinkos pritaikymus bei mokiniui rekomenduojamą švietimo pagalbą.

Aktyvumo ir dėmesio	Aktyvumo ir dėmesio sutrikimas (toliau – ADS) yra vienas dažniausių sutrikimų, prasidedančių vaikystėje. Tvirčiausiai įrodytos
----------------------------	--

sutrikimai	<p>ADS priežastys yra neurobiologinės kilmės smegenų veiklos sutrikdymai bei paveldimumas. ADS požymiai daug stipriau susiję su genetiniais bei neuropsichologiniais faktoriais nei su vaiko aplinkoje fiksuojamais rizikos veiksniais. ADS turintys vaikai pasižymi daugybe problemų, dėl kurių pačiam vaikui kyla sunkumų, o aplinkiniams – nusiskundimų.</p> <p>Aktyvumo ir dėmesio sutrikimas (ADS) pasireiškia amžiaus neatitinkančiais dėmesingumo, padidėjusio aktyvumo ir impulsyvumo požymiais. Šie požymiai išryškėja jau ikimokykliniame amžiuje, reiškiasi bent dviejose aplinkose (pavyzdžiui, namuose ir mokykloje) ir turi įtakos normaliam vaiko funkcionavimui socialinėje srityje, mokykloje, namų bei kitose aplinkose.</p>
Elgesio sutrikimai	<p>Elgesio sutrikimai pasireiškia pasikartojančiu ir nuolatiniu kitų teises pažeidžiančiu, agresyviu ir provokuojamu, įžūliu elgesiu. Turintiesiems šių sutrikimų būdingi pykčio proveržiai, dirglumas, irzlumas, šiurkštumas, nemandagumas, autoritetų neigimas, maža tolerancija frustracijai, atsakomybės stoka, negebėjimas užsibrėžti ir siekti tikslo, užuojautos, gėdos, išvalgų stoka. Tai užkerta kelią sėkmingam funkcionavimui akademinėje aplinkoje, sukuria pavojų sau ar bendraamžiams, užkerta kelią pilnaverčiam dalyvavimui bendrajame ugdyme.</p>
Emocijų sutrikimai	<p>Emocijų sutrikimai – tai psichiatrinių sutrikimų grupė, kuri apima sutrikusią emocijų raišką ir reguliaciją, aukštą nemalonių emocijų (nerimo, baimės, nusiminimo ir kt.) lygį ir iš to sekantį netinkamą elgesį, dėl ko trinka socialinė, darbinė, mokymosi adaptacija. Dėl negebėjimo atpažinti, įvardinti ir tinkamai reikšti kylančias stiprias emocijas gali atsirasti somatiniai sutrikimai be fiziologinės priežasties, pavyzdžiui, trikti miegas, apetitas ir kt.</p>
Dalyvavimo ugdymo procese galimybės	
<p>Organizuojant ugdymą(si) pedagogams labai svarbu atskirti mokinius turinčius elgesio ir/ar emocijų sutrikimų ir patiriančių elgesio ir /ar emocijų sunkumų. Pastaroji grupė mokinių paprastai gebai optimaliai dalyvauti ugdymosi procesuose, įsisavinti ugdomąją medžiagą, įgyti žinių, mokėjimų ir įgūdžių nepritaikant Bendrųjų programų. Šie mokiniai nepriskiriami specialiuųjų ugdymosi poreikių turinčių mokinių grupei, tačiau mokyklos pedagogų, psichologų, socialinių pedagogų pagalba jiems gali būti teikiama.</p> <p>Jeigu mokiniui įvertinus jo gebėjimus, pedagoginė psichologinė tarnyba nustato elgesio ir/ar emocijų sutrikimus, tuomet ugdymo procesas ir švietimo pagalba mokykloje organizuojama atsižvelgiant į pedagoginės psichologinės tarnybos išvadas bei rekomendacijas. Dalis mokinių, turinčių elgesio ir/ar emocijų sutrikimų dažnai turi pakankamus intelektualius bei kognityvinius gebėjimus įsisavinti Bendrųjų programų turinį jo nepritaikant. Tačiau dalis šių mokinių nors ir turi pakankamus intelektualius bei kognityvinius gebėjimus, bet dėl stipriai išreikšto elgesio ir/ar emocijų sutrikimo nėra pajėgūs įsisavinti Bendrųjų programų turinio bei įgyti jose numatytų kompetencijų. Tokiais atvejais gali būti rekomenduojama pritaikyti Bendrąsias programas,</p>	

atsižvelgiant į individualius vaiko sutrikimo raiškos ypatumus. Mokiniais, turintiems elgesio ir/ar emocijų sutrikimų gali būti rekomenduota žymiai intensyvesnė ir platesnė švietimo pagalba, pvz. specialiojo pedagogo pagalba, mokytojo padėjėjo pagalba, psichologo, socialinio pedagogo pagalba.

Labai dažnai šios grupės sutrikimų turintys mokiniai yra žingeidūs, smalsūs bei kūrybingi. Žinoma, dažnai mokytojams kyla iššūkis kaip rasti būdų vaikams sudominti ar atrasti jiems priimtinausius ugdomosios medžiagos ir kitos ugdomosios veiklos įsisavinimo metodus. Į pagalbą mokytojui svarbu pasitelkti švietimo pagalbos specialistus, ypač – psichologus bei mokinio tėvus (globėjus, rūpintojus). Pavykus užmegzti produktyvų kontaktą, suprantant mokinio sutrikimo ypatumus bei į juos atsižvelgiant, mokinys gali pakankamai gerai susidoroti su ugdymosi iššūkiais bei minimalizuoti kylančius elgesio ir/ar emocijų sutrikimų padarinius. Jeigu sudaroma į mokinį ir jo galias orientuota ugdymosi aplinka, šių vaikų pasiekimai ir ugdymosi rezultatai praktiškai nesiskiria nuo įprasto raidos bendraklasių. Pastebėta, kad šie mokiniai gali būti gana išradingi ir kūrybingi, todėl svarbu laiku pastebėti, palaikyti bei puoselėti šias vaikų savybes tinkamai parenkant ugdomasias užduotis bei skatinant šių gebėjimų gilinimą bei ugdymą neformalioje bei popamokinėje veikloje. Mokiniai, turintys dėmesio ir/ar aktyvumo sutrikimą, yra imlūs fizinei veiklai, todėl svarbu sudaryti palankias šių gebėjimų ugdymo sąlygas tiek mokyklos aplinkoje, tiek ir už jos ribų. Šie mokiniai gali pasiekti aukštų rezultatų sportinėje ir kitose su aktyvia fizine veikla susijusiose srityse.

Taip pat pastebėta, kad mokiniai, turintys elgesio ir/ar emocijų sutrikimų noriai prisideda prie įvairių klasės pareigų, kurių metu reikia teikti pagalbą tiek mokytojui, tiek kitiems klasės draugams.

Dalyvavimo ugdymo procese sunkumai ir individualūs ugdymosi poreikiai

Aktyvumo ir dėmesio sutrikimai	<p>Aktyvumo sutrikimas (padidėjęs aktyvumas) (kitai apibūdinamas kaip hiperaktyvumas, impulsyvumas). Aktyvumo sutrikimą turinčių mokinių ugdymo(si) sunkumai gali pasireikšti:</p> <ul style="list-style-type: none"> • nuolatinis judėjimas, • triukšmavimu, • kalbėjimu, kai to daryti negalima. <p>Tokie vaikai dažnai nenustygs vietoje; sunku ilgai išsėdėti vienoje vietoje; bėgioja ir laipioja, nors taip klasėje neturėtų elgtis; jiems sunku žaisti ar dalyvauti kitoje laisvalaikio veikloje, nesukeliant daug triukšmo; dūksta ar yra įsismarkina, kad sunku nurimti, kai kas nors to paprašo. Jiems būdinga dėmesio koncentracijos stoka. Pažintinių gebėjimų reikalaujanti veikla stokoja pastovumo, sunku planuoti veiklas. Stebimas polinkis dažnai jas keisti, sunkumai užbaigti pradėtą veiklą. Dėl sunkumų planuoti savo veiksmus dažnai kartu stebimas perdėtas drąsus, neapgalvotas elgesys. Perdėtas aktyvumas ir impulsyvumas taip pat gali atsispindėti santykiuose: trūkstant reikiamo slopinimo nepaisoma socialinio elgesio taisyklių, pavyzdžiui, įsiterpiama į kitų veiklą, atsakinėjama neišklausius klausimo iki galo, kyla sunkumų išlaukti savo eilės.</p>
---------------------------------------	---

	<p>Aktyvumo ir dėmesio sutrikimą (nedėmesingumą) turinčių mokinių ugdymo(si) sunkumai gali pasireikšti:</p> <ul style="list-style-type: none"> • nedėmesingumu, • nesugebėjimu pakankamai ilgai išlaikyti dėmesį, • nesugebėjimu baigti pradėtą darbą, • greitai išsiblaškyti. <p>Tokie vaikai dažnai padaro „žioplą“ klaidų arba nesukaupia dėmesio į tuos dalykus, kuriuos turėtų daryti. Dažnai atrodo, kad praranda susidomėjimą tuo, ką daro; dažnai neklauso, ką kiti žmonės jam/jai sako; dažnai nebaigia pradėto darbo iki galo; dažnai yra sunku susikaupti, kad galėtų pradėti ką nors daryti; dažnai stengiasi išvengti tokių dalykų, apie kuriuos turėtų galvoti, pavyzdžiui, namų darbų; dažnai pameta dalykus, reikalingus mokyklai ar kitoms veikloms; lengvai išsiblaško; dažnai yra užmaršūs. Sutrikęs dėmesys pasireiškia per anksti nustojama vykdyti užduotimi, todėl pradėta veikla lieka neužbaigta. Vaikai dažnai pereina nuo vienos veiklos prie kitos, lyg prarastų susidomėjimą viena užduotimi ir susidomėtų kita.</p> <p>Visi mokiniai, kuriems nustatytas ADS turi šiuos impulsyvumo požymius:</p> <ul style="list-style-type: none"> • nesugebėjimu sulaukti savo eilės, • nesugebėjimu atidėti noro išpildymo, • nekantrumu. <p>Pamokoje ar kitoje ugdomojoje veikloje mokiniai, kuriems nustatytas ADS gali išpyškinti atsakymą anksčiau nei išgirsta klausimą iki galo; sunkiai sulaukti savo eilės; įsiterpti į kitų žmonių pokalbius ar veiklą; dažnai ir toliau kalba, nors yra paprašytas liautis arba niekas jo nesiklauso. Tai nerimstantis elgesys, ypač kai situacija reikalauja sąlyginai ramaus elgesio. Labiausiai impulsyvumo požymiai išryškėja struktūrizuotose, organizuotose situacijose, reikalaujančiose vaiko savikontrolės.</p> <p>Dažnai galimas mišrus ADS tipas, kuris pasireiškia išreikštais visų trijų grupių – nedėmesingumo, padidinto aktyvumo ir impulsyvumo požymiais. Šiems mokiniams ugdymo(si) procese gali pasireikšti: didesnis agresyvumas, impulsyvumas, prieštaraujantis neklusnumas ir (ar) elgesio problemos, kurios tęsiasi jau nuo ankstyvojo ikimokyklinio amžiaus.</p> <p>Mišrų ADS tipą turintys mokiniai dažniau atstumiami bendraamžių, nes apsunkina bendravimo, bendradarbiavimo grupėje procesus. Pagrindinis mišrųjį ADS tipą turinčių vaikų sunkumas yra netinkamo elgesio slopinimo trūkumas bei negebėjimas atidėti ar nuslopinti netinkamą atsaką. Tai neigiamai įtakoja ne tik mokymosi procesus, bet dažnai lemia ir prastus mokymosi rezultatus, nulemtus prastos tikslo siekimo motyvacijos ir įdėtų į mokymąsi pastangų stokos. Šalia apibūdintų pagrindinių ugdymosi procese patiriamų sunkumų, vaikai su ADS dažnai turi ir kitokių psichologinių problemų.</p> <p>Mokiniams turintiems aktyvumo ir (ar) dėmesio sutrikimų gali turėti ir kitų sutrikimų, pvz. kalbos ir kalbėjimo, mokymosi ir kt.</p>
Elgesio sutrikimai	<p>Elgesio sutrikimai pasireiškia pasikartojančiu ir nuolatiniu kitų teises pažeidžiančiu, agresyviu ir provokuojamu, įžūliu elgesiu. Turintiesiems šių sutrikimų būdingi pykčio proveržiai, dirglumas, irzlumas, šiurkštumas, nemandagumas, autoritetų neigimas, maža tolerancija frustracijai, atsakomybės stoka, negebėjimas užsibrėžti ir siekti tikslo, užuojautos, gėdos, įžvalgų stoka. Tai užkerta kelią</p>

sėkmingam funkcionavimui ugdymo(si) aplinkoje, sukuria pavojų sau ar bendraamžiams, užkerta kelią pilnaverčiam dalyvavimui bendrajame ugdyme.

Prieštaraujančio neklusnumo sutrikimas apibrėžiamas kaip pasikartojantis negatyvus, ignoruojantis, nepaklusnus ir priešiškas elgesys, nukreiptas išskirtinai į autoritetingą asmenį: dažniausiai tėvus (globėjus, rūpintojus), mokytojus, švietimo pagalbos specialistus, kitus mokyklos darbuotojus. Sutrikimu toks elgesys laikomas tada, kai jis yra stabilus, trikdo vaiko ugdomąją veiklą, nes mokinys savo potencialą nukreipia į konfliktą su jam reikalavimus keliančiais (autoritetingais) asmenimis. Ilgainiui blogėja ir vaiko socializacija, santykiai su bendraamžiais. Prieštaraujantis neklusnumas neretai matomas kaip jėgų kova, kurioje dažniausiai nėra agresyvumo, atnešančio žalą kitiems, tačiau stipriai išreikštas negatyvumas, ginčijimasis, neklusnumas. Šį sutrikimą turintys mokiniai negeba bendradarbiauti su suaugusiais ar bendraamžiais ir tai sukuria rimtas kliūtis jų socialinei ir akademiniai sėkmei. Esminis prieštaraujančio neklusnumo sutrikimo požymis yra nuolatinis kitų teises ir visuomenėje nustatytas elgesio normas pažeidžiantis elgesys.

Prieštaraujančio neklusnumo sutrikimą turinčių mokinių ugdymo(si) sunkumai gali pasireikšti:

- nepaklusnumas,
- konfliktas tarp kontrolės ir paklusnumo,
- konfliktas su autoritetu.
- dažni amžiaus neatitinkantys ir neįprasti pykčio protrūkiai,
- dažni ginčai su suaugusiais,
- dažni atsisakymai vykdyti suaugusių reikalavimus,
- taisyklių pažeidimai, tyčiniai veiksmai (daro tai, kas piktina ir įkyri kitiems žmonėms),
- dažnai kaltina kitus dėl savo klaidų ir neteisingo elgesio,
- dažnai įsižeidžia ir lengvai supyksta,
- būdingas pasipiktinimas, piktdžiuga ar kerštingumas.

Elgesio sutrikimas (asocialus elgesys), tai socialinių normų ar kitų žmonių teisių nepaisymas. Tai tam tikrų asmenybės bruožų visuma, paprastai pirmą kartą pasireiškiančių paauglystėje ir sąlygojančių socialinės adaptacijos sutrikimus. Asocialus elgesys gali pasireikšti tik paauglystės laikorpiu arba išlikti visą gyvenimą.

Elgesio sutrikimą (asocialų elgesį) turinčių mokinių ugdymo(si) sunkumai gali pasireikšti:

	<ul style="list-style-type: none"> • Dažnai meluoja, kad iš to turėtų naudoti ar išsisuktų nuo to, ką privalėtų padaryti. • Dar besimokydami mokyklose pradeda bėgti iš pamokų, vaikatauja. Bėga iš namų ir/ar negrižta nakvoti be tėvų leidimo. • Yra linkę nusikalsti: gali vogti, tyčia padeginėti ar kitaip gadinti kitų nuosavybę. • Vaikai egoistiški, impulsyvūs, nuo vaikystės konfliktuoja su mokytojais ir tėvais. • Santykiai su bendraamžiais gali išlikti normos ribose arba šie vaikai gali būti izoliuoti, atstumti, nepopuliarūs, neturintys draugų. • Būdingas irzlumas, agresyvumas. • Dažnai inicijuoja muštynes, priekabiauja prie kitų ar grasina, naudoja prievartą prieš kitus asmenis. • Naudoja ginklus ar kitus daiktus, kuriais galima rimtai sužaloti gyvūnus ar žmones. <p>Kuo anksčiau šios problemos prasideda, tuo didesnė jų tęstinumo rizika link delinkventyvaus ir asocialaus elgesio, smurto, svaigiųjų medžiagų ir alkoholio vartojimo, sutrikdytų socialinių ryšių.</p>
Emocijų sutrikimai	<p style="text-align: center;">Nerimo spektro sutrikimas. Nuotaikos spektro sutrikimas.</p> <p>Nerimo spektro sutrikimai pasireiškia padidintu susirūpinimu savo elgesiu, mokymusi, susirūpinimu dėl namų darbų, egzaminų, ateities ir kitų dalykų. Nuotaikos spektro sutrikimai pasireiškia įprastos veiklos vengimu, nuolatine liūdna nuotaika, nelaimingumu, irzlumu, jautrumu, ankstesnio susidomėjimo praradimu bei nuovargiu ir įtampa. Visiems emociniams sutrikimams būdingas socialinis suvaržymas, drovumas, nerimastingumas ir nelaimingumas. Šie sutrikimai yra nuolatiniai ir žymūs, neatitinka vaiko raidos tarpsniams būdingo elgesio ir trikdo asmens mokymosi veiklą, gebėjimus užmegzti ir palaikyti tarpusavio santykius su bendraamžiais bei suaugusiais. Nerimo spektro sutrikimai dažniausiai prasideda vaikystėje ir ankstyvoje paauglystėje, o nuotaikos sutrikimai – vėlesniu amžiaus tarpsnių periodu, paprastai jau besibaigiant paauglystei. Mokiniai, turintys emocijų sutrikimų, kenčia viduje ir dažnai nėra pastebimi aplinkos. Dažniausiai tėvai (globėjai, rūpintojai) ar mokytojai pastebi vaikų emocijų sutrikimus tuomet, kai sutikimų požymiai tampa labai išreikšti ir apsunkina įprastus mokymosi, bendravimo, socialinės sąveikos sritis. Jiems patiems šių vaikų socialinis santūrumas bendravimą, buvimą su vaiku ar jo mokymą daro sunkiu. Svarbu pastebėti, kad dėl minėtų priežasčių emocijų sutrikimai pastebimi labai pavėluotai ir tai labai apsunkina ankstyvos ir savalaikės pagalbos suteikimo vaikui galimybes.</p> <p>Emocijų sutrikimą turinčių mokinių ugdymo(si) sunkumai gali pasireikšti:</p> <ul style="list-style-type: none"> • negebėjimas sukurti ir palaikyti abipusių santykių su bendraamžiais ir mokytojais; • netinkamos emocijų reakcijos (jausmai) įprastoje aplinkoje ar situacijose; • nuolatinė nelaimingumo nuotaika ar depresija; • nuolat pasireiškiantys fiziniai simptomai ar baimės, susijusios su asmeninėmis ar mokyklos problemomis; • vengimas atsakinėti per pamokas; • žemesni akademiniai pasiekimai (vaikas mokosi blogiau negu galėtų);

- neturėjimas draugų arba turėjimas jų mažiau nei bendraamžiai;
- padidintas priklausomumas nuo kitų (pvz., mokytojos);
- susiaurėjus popamokinė, užklasinė veikla;
- pamokų praleidinėjimas, ilgai nei - galimas visiškai mokyklos nelankymas.

Mokinius, turinčius nerimo spektro ir/ar nuotaikos spektro sutrikimų vienija aiškiai stebimi bendri požymiai: perdėtas nerimas, negatyvios mintys apie nerimą sukeliančią situaciją, vidinė įtampa, lengvai provokuojamos emocijos, vidinio nesaugumo jausmas, nepasitikėjimas savimi ir žema savivertė, polinkis į pažemintą nuotaiką, dažnos pykčio reakcijos (būna dažniau ir trunka ilgiau nei būdinga amžiaus tarpšniui), somatinio pobūdžio nusiskundimai be fiziologinės priežasties. Daliai vaikų ir paauglių dėl nerimastingumo gali išvystyti mokyklos baimė. Galima paminėti ir keletą siauresnių emocijų sutrikimų, pvz.: atskyrimo, fobinio, socialinio nerimo sutrikimai, konkurencijos šeimoje tarp vaikų sutrikimas ir kiti emocijų sutrikimai vaikystėje.

Ugdymo(si) strategijos

Mokykla gali lemti mokinio ugdymosi bei socializacijos sunkumus (nesėkmės ir neigiamų vertinimų dominavimas mokykloje), ir ugdymosi bei socializacijos sėkmę.

Jeigu vaikas susilaukia neigiamos reakcijos iš bendraklasių ir mokytojų, tokia situacija gali pagilinti turimas vaiko problemas. Jei sutrikimas nėra laiku identifikuojamas ir vaikui nesuteikiama reikiama pagalba, keliama aukštesni reikalavimai, nei vaikas gali įveikti, nuolat kartojasi prastas pasiekimų vertinimas, palydimas mokytojų pastabomis ir priekaištais, jaučiamas tėvų nusivylimas ir baimė, taip gali būti sukuriama nuolatinės emocinės įtampos situacija, kuri skatina netinkamo elgesio reakcijas. Nuolat kritikuojant ir neigiamai vertinant judrius, neklusnius, nesusikaupiančius, nesimokančius, blogai besielgiančius, impulsyvius vaikus, neretai lieka nepastebėtos jų emocinės problemos. Pernelyg didelis aktyvumas, dėmesio sutrikimai, agresyvumas, motyvacijos stoka apsunkina juos supančių suaugusiųjų, bendraamžių ir pačių vaikų gyvenimą. Elgesio ir/ar emocijų sutrikimai išsivysto patiriant nuolatinės nesėkmės.

Mokinių, turinčių elgesio ir/ar emocijų sutrikimų, ugdymo sėkmę lemia visų ugdymo proceso dalyvių glaudus bendradarbiavimas, į vaiko gebėjimų realizavimą orientuotas ugdymo procesų organizavimas bei tikslingas švietimo pagalbos parinkimas ir jos teikimas, atsižvelgiant į vaiko poreikius. Šių mokinių ugdymas turi būti grindžiamas žmogaus teisių, nediskriminavimo dėl sutrikimo, demokratijos, lygių galimybių bei įtraukiojo ugdymo principų laikymosi. Mokykloje svarbu pripažinti besimokančiųjų įvairovę, pažinti kiekvieną vaiką, užtikrinti visų aktyvų dalyvavimą, siekti įveikti žalingus stereotipus ir mokymosi kliūtis. Ugdant elgesio ir/ar emocijų sutrikimų turinčius mokinius, svarbiausia gerai pažinti mokinį, įvertinti individualius jo ugdymosi poreikius ir galimybes bei išanalizuoti veiksnius, lemiančius pageidaujamą ar nepageidaujamą elgesį. Mokytojui labai svarbu matyti mokinį bendrame klasės kontekste ir gebėti numatyti tinkamiausias bendros veiklos klasėje strategijas. Mokytojas, bendradarbiaudamas su tėvais

(globėjais, rūpintojais), švietimo pagalbos specialistais, mokyklos vaiko gerovės komisija siekia parengti tinkamiausius ugdymo metodus, būdus, mokymo priemones, pritaiko ugdymo aplinką.

Pagrindiniai pagalbos mokiniams, turintiems elgesio ir/ar emocijų sutrikimų principai mokykloje:

1. Vaiko gerovė ir interesai: imantis bet kokių veiksmų ar priimant sprendimus siekiama užtikrinti geriausius vaiko interesus. Teikiama pagalba grindžiama vaiko poreikiais, o ne jų priderinimu prie turimų paslaugų.
2. Pagalbos pagrįstumas: priimami sprendimai pagrįsti įrodymais, besiremiančiais vaiko ugdymosi bei šeimos poreikių įvertinimu.
3. Ankstyva ir savalaikė pagalba: siekiama kuo anksčiau nustatyti pagalbos vaikui poreikį ir laiku užtikrinti reikalingos profesionalios, koordinuotos pagalbos vaikui ir jo šeimai teikimą ne ilgiau nei būtina.
4. Individualizuota pagalba: turi būti atsižvelgiama į mokinio amžių, brandą, jo individualius poreikius, gebėjimus, psichikos ir fizines savybes, jo artimiausios aplinkos (šeimos) poreikius ir galimybes, socialinės aplinkos ir kitas svarbias aplinkybes. Sprendžiant su vaiku susijusius klausimus, vaikas turi būti išklaustytas tiesiogiai ir vaiko pažiūroms, atsižvelgiant į jo amžių ir brandumą, turi būti skiriamas deramas dėmesys.
5. Tinkamos intervencijos: pagalba pirmiausia teikiama ten, kur yra vaikas, kai mokytojai ir specialistai dirbantys su vaiku ir šeima teikia pagalbą pagal savo kompetenciją, kad mažiausiai atitrauktų vaiką nuo jo įprastos ugdymo(si), mokymosi ir (ar) gyvenamosios aplinkos.
6. Komandinis darbas ir pasidalinta atsakomybė: kadangi daugumos vaikų, turinčių elgesio ir/ar emocijų sutrikimų problemos yra kompleksinės, todėl teikiama pagalba turi apimti įvairių specialistų paslaugas.
7. Tarpinstitucinis bendradarbiavimas: esant poreikiui, paslaugų vaikui ir jo šeimai organizavimą ir teikimą gali vykdyti kelios įstaigos: ugdymo, socialinių paslaugų, medicinos, nevyriausybinių organizacijų, todėl labai svarbu teikiamų paslaugų koordinavimas, kuris grindžiamas nuosekliu bendradarbiavimu tarp institucijų teikiančių pagalbą vaikui.

Pagalba vaikams, turintiems elgesio ir/ar emocijų sutrikimų, neįmanoma be struktūros. Struktūra yra pamatinis sėkmingos ugdymosi intervencijos veiksnys. Daugumai vaikų su elgesio ir/ar emocijų sutrikimais naudinga struktūruota aplinka, kur taisyklės ir kasdienybė yra aiškūs, rutininiai, nuspėjami. Tokiais ugdymo(si) organizavimo būdais skatinamas pozityvus mokinių elgesys, mažinamos netinkamo elgesio priežastys.

Taip pat labai svarbu tinkamas mokytojo reagavimas į mokinio elgesio ir/ar emocijų sutrikimus. Norint padėti vaikui reikia, kad suaugusiųjų reakcijos būtų apgalvotos ir tinkamos. Spontaniškai sureagavus į vaiko problemišką elgesį, situaciją kartais galima tik pabloginti. Svarbu suprasti tinkamo ir

netinkamo reagavimo į probleminę elgesį principus. Tinkamos intervencijos turi būti grindžiamos išsamia vaiko probleminio elgesio analize, kuomet siekiama suprasti, koks yra elgesys, kada jis įvyksta, kokie yra jį aktyvinantys ar provokuojantys stimulai (įvykiai) ir kokios jo pasekmės. Vienoks ar kitos mokinio elgesys visada turi priežastį ir tikslą, todėl, norint padėti keisti vaikui netinkamą elgesį, svarbu įvertinti, ko vaikas savo netinkamu elgesiu nori pasiekti. Mokinio elgesio ir/ar emocijų stebėjimas leidžia mokytojui fiksuoti ir prognozuoti tuos veiksmus, kurie sukelia netinkamo elgesio pasekmes. Šis procesas vadinamas funkcinė vaiko elgesio analize. Ją atliekant svarbi trijų elementų visuma. Funkcinį elgesio vertinimą sudaro šie žingsniai: a) aiškus elgesio apibrėžimas; b) duomenų rinkimas iš kelių šaltinių padės geriau suprasti netinkamo elgesio elementus, tad informacija iš vaiko ir tėvų (globėjų, rūpintojų) šiame procese yra laikoma kritine; c) elgesio kitimo eigos aprašo sudarymas ir hipotezės(ių) apie elgesio funkciją ir sąlygas, kuriomis stebimas probleminis elgesys. Funkcinis mokinio elgesio vertinimas padeda mokytojui planuoti paramą vaikų ir sudaryti tinkamiausias ugdymosi sąlygas klasėje. [https://smsm.lrv.lt/files/tyrimai_ir_analizes \(žiūrėta 2022-03-30\)](https://smsm.lrv.lt/files/tyrimai_ir_analizes_ziureta_2022-03-30)

Tarpininkavimas (mediacija). Tarpininkavimo pagalba pedagogui sprendžiant konfliktines situacijas tarp mokinių, mokinių tėvų (globėjų, rūpintojų) ir kt. Tarpininkavimas (mediacija) yra taikus konflikto sprendimo būdas, kurio metu konflikto dalyviai, padedant trečiajai neutraliai ir nešališkai šaliai, siekia rasti konflikto dalyviams tinkamiausią sprendimą. Mediatorius padeda sumažinti įtampą tarp šalių, palengvina jų bendravimą. Taikant mediaciją sprendžiama problema, o ne „kovojava“ su asmeniu. Mediacija – dialogas, kurio esmė – konstruktyvus konfliktų valdymas, sudarantis galimybes užtikrinti interesų pusiausvyrą. Šio proceso metu siekiama tarpusavio susitarimo, todėl, pavykus susitarti, laimi abi pusės, išsaugomi geresni tarpusavio santykiai ateityje

Rekomendacijos

Remiantis bendraisiais vaikų ir paauglių, turinčių elgesio ir/ar emocijų sutrikimų elgesio klasėje modeliavimo principais pedagogo užduotys yra:

- išskirti problemines vaiko elgesio sritis (pvz., socialinė sąveika, komunikaciniai gebėjimai, agresyvus elgesys ir t. t.) ir formuoti vaiko socialinius įgūdžius;
- mokyti vaiką tinkamo elgesio būdų ir tam galima pasitelkti įvairius metodus (pvz., padėti jam spręsti konfliktus, įtraukti jį į tam tikras veiklas, kurios skatintų jo savigarbą);
- nuo drausminimo ir kontrolės ar globos palaipsniui pereiti prie pozityvaus elgesio skatinimo;
- plėtoti ir skatinti bendravimą su bendraamžiais, kad vaikas nesijaustų vienišas, kad ugdytų poreikį bendradarbiauti;
- vaikui svarbu patirti sėkmę, ir mokytojai turi suorganizuoti veiklas, kurios padėtų tai patirti;
- mokytojai turi ugdyti savo elgesio valdymo įgūdžius (balso ir kūno kalbos panaudojimą mokinio elgesiui valdyti, dėmesio visiems klasės mokiniams padalijimą, gerų mokinio elgesio manierų modeliavimą, apgalvojimą ir tinkamų apdovanojimų bei nuobaudų metodų formavimą).

Rekomendacijos mokytojui, kaip taikyti elgesio valdymo technikas klasėje:

a. Elgesio kontraktas/sutartis: ja siekiama keisti vaiko elgesį ir joje apibrėžiama kiekvieno dalyvio atsakomybė. Tą padaryti mokytojui gali pagelbėti

mokyklos psichologas, socialinis pedagogas. Vaikas irgi įtraukiamas į šį procesą. Elgesio sutartys neturėtų būti naudojamos tokiam elgesiui, kurio vaikas nekontroliuoja (pvz., ADS turinčio vaiko nedėmesingumas). Jos yra intervencijos strategija, naudojama padėti vaikui geriau pasirinkti.

b. Žetonų sistema: tai būdas atsilyginti už teigiamą elgesį. Sistemą nustato mokytojas ir paprastai ji veikia geriau, kai naudojama visoje klasėje. Žetonai naudojami iškeisti juos į prizus, kuriuos turi mokytojas. Ši sistema skatina visų teigiamą elgesį. Ar žetonų sistema veiks, priklauso nuo mokytojo įsipareigojimų. Jei mokytojas nenuosekliai naudoja žetonus, tai nebus efektyvu.

c. „Pagauk mane, kai aš elgiuosi gerai“: teigiamo dėmesio teikimas gali vaiką paskatinti atsisakyti neigiamo dėmesio. Kiek įmanoma nekreipkite dėmesio į vaiko elgesį, kuris netinkamas ir kuriuo jis siekia neigiamo dėmesio. Tačiau kai tik pastebėsite vaiko teigiamą elgesį, pagirkite, atkreipkite vaiko dėmesį („Ačiū, kad ramiai sėdėjai savo vietoje“, „Man patinka, kad pakėlei ranką“ ir pan.).

Informacija apie pedagogo (kito suaugusio) veiksmus, kurie provokuoja, eskaluoja arba neutralizuoja, nutraukia vaiko netinkamą elgesį:

a. Pedagogo veiksmai, provokuojantys vaiko probleminį elgesį: šaukia; „Aš esu viršininkas“; reikalauja paskutinio savo žodžio; žemina; sarkastiškai kalba; naudoja fizinę jėgą; daro prielaidą, kad vaiko elgesys yra sąmoningas ir tyčinis; daro prielaidą, kad vaikas žino, kodėl jis tokį elgesį demonstruoja; įtraukia kitus į savo konfliktą su vaiku; naudoja dvigubus standartus; pamokslauja; maldauja taip nesielgti; įpina nesusijusius įvykius; perdėm apibendrina.

b. Pedagogo veiksmai, kurie užkerta kelią vaiko elgesio problemų sustiprėjimui: naudoja žodžius, kūno kalbą ir paraginimus, kurie mažina vaiko įtampą, informuoja apie palaikymą ir ramiai nukreipia dėmesį; nesiginčija, negrasina ir nenustato tokių ribų, kurių negali užtikrinti; vengia jėgų kovos (neiškelia ultimatumų, neverčia vaiko rinktis laimėjimą-pralaimėjimą); pripažįsta, kad klysta ir atsiprašo vaiko („Aš neturėjau to sakyti“); naudoja aktyvų klausymą; leidžia vaikui suprasti ir žinoti, kad bando nuoširdžiai spręsti jo situaciją; nepaisant iššūkio, sutelkia dėmesį į vaiko elgesį ir bando suprasti, kas tokį elgesį paskatino; modeliuoja emocinę ir elgesio reguliaciją situacijoje kalbėdamas ramiai; vengia grasinančios ir bauginančios kūno kalbos.

Praktinio darbo pavyzdžiai

Aktyvumo ir dėmesio sutrikimai

Užduočių skaidymas ir pateikimas: Duokite po vieną užduotį vienu metu, stengiantis užduotį išdalinti į keletą dalių. Tarp užduočių dalių galima palikti kelių minučių pertraukėles, kurių metu vaikas galėtų užsiimti savo mėgstama veikla, ar tiesiog pabūti atsitraukęs nuo užduoties. Galima apgalvoti apie vaiko pasivaikščiojimą po klasę, fizinių pratimų atlikimą. Neužmirškite, kad sunkiai susikaupiantys vaikai dėmesį koncentruoja tik apie 5 – 15 min., daug trumpiau nei kiti bendraklasiai. Jei atlikti užduotims reikia pertraukėlių, tokiu metu aktyvumo ir dėmesio sutrikimą turinčiam vaikui užduoties laiką reiktų prailginti. Mokinio aktyvų dėmesį padeda palaikyti tiesioginis akių kontaktas. Informaciją reikia pasakyti trumpais sakiniais. Klasei

	<p>pateikiamos užduotys turi būti suformuluotos trumpai ir labai aiškiai.</p> <p>Pasekmės ir paskatinimai: laiko neapibrėžtumai mokiniams, turintiems dėmesio trūkumo ir hiperaktyvumo sutrikimą, dažnai kelia sunkumų dėl pavėluotų pasekmių ar paskatinimų. Pagalvokite apie visus įvykius klasėje, susijusius su pavėluotomis pasekmėmis. <i>Pavyzdžiui, atsiskaitymo už perskaitytą knygą ar kitos užduoties skyrimas namų darbams neturi greito grįžtamojo ryšio. Kai kuriais atvejais užduotis gali būti skiriama vieną dieną, o atlikimo terminas numatomas po kelių dienų.</i> Tada mokinys keletą dienų gali neturėti grįžtamojo ryšio apie užduoties atlikimą. Toks nukėlimas gali būti problema dėmesio trūkumo ir hiperaktyvumo sutrikimą turintiems mokiniams dėl darbinės atminties pavėlinimo, ypač negebėjimo susieti netikėtos elgsenos elementus – įvykius, reakcijas, rezultatus. Dėl to būtų labai naudinga sutrumpinti laukimo laiką. Mokytojas gali nesunkiai suskaidyti didesnę (ar mažesnę!) užduotį į dalis ir simboliškai apdovanoti mokinį, kai šis užbaigia kiekvieną etapą, kas vėliau jam suteiktų papildomą motyvaciją. Pasekmės turi būti greitos, matomos ir nuosekliai taikomos.</p> <p>Darbinės atminties ir susikaupimo gerinimas: Lengviausias variantas yra klasėje naudoti vaizdinę medžiagą svarbiausiai informacijai perteikti. Taisyklių sąrašai, lentelės, kuriose nurodytos strategijos ir žingsniai užduotims atlikti, priminimai apie tinkamą elgesį yra puikus pasirinkimas dėmesio trūkumo ir hiperaktyvumo sutrikimą turinčių mokinių darbinei atminčiai lavinti klasėje, nes tokia parama sukuria taisykles, procedūras ir nereikalauja, kad mokiniai pasikliautų vien tik turima darbine atmintimi.</p> <p>Naudoti paskatinimus, motyvuoti tinkamą elgesį: Šie vaikai mažiau reaguoja į žodinius pagyrimus ar pastabas. Paveikesnis yra fizinis prisilietimas, kurio metu atkreipiame dėmesį ir galime pasakyti pastabą. Motyvaciją tinkamai elgtis galima skatinti apdovanojimų sistema, kad tinkamas elgesys ar užduočių atlikimas gali būti įvertintas ne tik pagyrimu, bet ir sutartu apdovanojimu (mažesni namų darbai, įdomi veikla, norimas žaislas, su kuriuo galėtų žaisti). Galima tai daryti pamažu, naudojant taškų ar +/- sistemą.</p> <p>Neskubėti bausti: Tai reiškia, kad jeigu vaikas elgiasi netinkamai, reikėtų kurį laiką ignoruoti nedidelį blogą elgesį ir skatinant sužadinti vaiko norą geriau elgtis. Jeigu, vadovaujantis tokia taktika, vaiko elgesys nesikeičia, galima vaiką bausti. Bausmės turėtų būti nedidelės ir labai specifinės. Skiriamos už konkretų poelgį. Tai daryti reikia nuolat, kiekvieną kartą, kai blogas elgesys kartojasi. Svarbu su vaiku iš anksto aptarti kokios pasėkmės jų laukia už netinkamą elgesį. Bausmė galėtų būti, kaip tam tikrų patinkančių veiklų trukmės ar kiekio apribojimas (<i>pvz. žaidimo telefonu laiko ribojimas</i>).</p>
Elgesio sutrikimai	Taisyklės: Mokiniai, turintys elgesio bei emocijų sutrikimų dažniausiai patiria sunkumų, kuomet turi laikytis ilgo sąrašo sudėtingų taisyklių bei reikalavimų.

Reikėtų stengtis klasės *taisykles palaikyti paprastas ir aiškias. Taisyklės turėtų išlikti nuoseklios, nepriklausomai nuo vietos ar aplinkybių.*

Mokytojai turėtų apriboti taisyklių skaičių nuoketurių iki aštuonių (*galima atsižvelgti pagal mokinio amžių, kuo vaikas vyresnis, tuo didesnis skaičius taisyklių galėtų būti, tačiau kaip nurodyta ne daugiau aštuonių*). Pernelyg didelis taisyklių skaičius gali būti neefektyvus dėl dviejų pagrindinių priežasčių – mokiniam gali būti per sunku jas visas atsiminti, o mokytojai turės praleisti pernelyg daug laiko, norėdami užtikrinti jų laikymąsi. Tokio taisyklių sąrašo pavyzdys: Nevėluokite į pamokas, Būkite mandagūs, Gerbkite vieni kitus.

Tinkamo elgesio paskatinimas: Nepaisant to, jog kartais neišvengiamai dėl netinkamo elgesio vaikus teks sudrausminti, vertėtų atsiminti, jog tinkamo elgesio paskatinimas yra gerokai efektyvesnė strategija ilguoju laikotarpiu. Didelė dalis mokinių su emocijų ir elgesio sutrikimais *priima pastabas bei drausminimą kaip asmeninį puolimą* ir dėl šios priežasties dažniausiai tokios auklėjimo priemonės yra mažai efektyvios.

Stenkitės šiuos vaikus dažniau *pagirti už pasiekimus*, negu barti už netinkamą elgesį. Matydami, jog už tinkamą elgesį gauna teigiamą atgalinį ryšį bei įvertinimą, vaikai pastebės, *jog tinkamai elgtis yra naudinga jiems patiems*. Taip pat, jie pradės žiūrėti į jus daugiau kaip į sąjungininką negu priešą, ko pasėkoje vaikai bus motyvuoti stengtis ir gražiai elgtis jūsų klasėje.

Būdai, kaip galima skatinti tinkamą elgesį: **Pvz. Klasės elgesio lentelės.** Lentelės, kuriose yra pavaizduotas kiekvieno klasės mokinio elgesys. Mokiniai, kurie elgiasi gerai, kyla lentelėje į viršų, o tie kurie kurių elgesys netinkamas – krenta žemyn. Tokia sistema, verčia kiekvieną mokinį jaustis atsakingu už savo elgesį, taip pat leidžia mokytojams įvertinti progresą ir už jį mokinius apdovanoti. Visgi, tokia strategija nebus efektyvi, jeigu „sunkūs“ vaikai nuolatos bus lentelės apačioje. Reikėtų stengtis, kiek tik įmanoma pastebėti tinkamą jų elgesį ir taip palaikyti jų motyvaciją.

Nedidelio netinkamo elgesio ignoravimas: Kartais reiktų apsibrėžti, į kokį vaiko netinkamą elgesį galima nereaguoti.

Pastebėta, kad jei vaikas už menkiausia netinkamą elgesį gauna pastabą, tuo metu gali pasijusti *neteisingai kaltinamas*, ar tiesiogiai puolamas *už seniau buvusį netinkamą elgesį*. Ypač tada, kai primenama apie senesnius blogus darbus, neklausymą, atsikalbinėjimą, buvusias pykčio reakcijas. Tokiu metu vaikas nesijaus visą laiką kaltinamas, kils didesnė galimybė ugdyti tvirtesnę savivertę.

Elgesio plano sukūrimas: Sukurkite elgesio planą. Pvz.: atsikalbinėjimas prieš suaugusį, atsisakymas daryti namų darbus, kitų vaikų mušimas. Nurodykite pasekmes, kurias patirs vaikas, jei nesilaikys susitarimo (pvz. „Jei tu pradėsi mušti kitus vaikus, turėsi atsisėsti prieškambaryje 10 min., kad nusiramintum“). Iš anksto jas paaiškinkite vaikui, o svarbiausia kartu aptarkite visas teigiamas pasekmes, kurias jis gaus, jei laikysis susitarimų (pvz. pagyrimas, žetonų rinkimas, privilegija ir pan.).

Sąžiningas elgesys: Mokiniai, turintys elgesio bei emocijų sutrikimų dažniausiai prastai toleruoja situacijas, kurios jiems atrodo nesąžiningos jų atžvilgiu. Tokios situacijos gali lengvai išprovokuoti kaskadą negatyvių emocijų bei iššaukiantį elgesį. Siekiant

	<p>užtikrinti, jog visi vaikai jaustųsi, jog su jais yra elgiamasi sąžiningai – neturėtumėte taikyti išlygų ar išimčių nei vienam mokiniui. Užtikrinkite, jog pasekmės už taisyklių nesilaikymą kiekvienu atveju būtų vienodos. Padarius išimtį – atsiranda galimybė, jog kitiems vaikams gali pasirodyti, jog kažkas yra „lygesnis už kitus“.</p> <p>Pertraukos: Didelė dalis mokinių su elgesio ir emocijų sutrikimais stokoja emocinės pusiausvyros bei brandumo tam, kad galėtų ilgą laiką išlaikyti dėmesio koncentraciją vienai užduočiai. Reikėtų stengtis vietoje peikimo už tokį elgesį, į pamokos dienotvarkę įterpti trumpų poilsio pertraukėlių. Kartais trumpam sustokite ir leiskite lėtesniems vaikams prisivyti užduotis, o tiems, kas jas jau yra pabaigę, tai galėtų būti proga atsistoti, šiek tiek pajudėti, pasivaikščioti aplinkui klasę. Tai galėtų leisti jiems „sudeginti“ perteklinę energiją, susikaupusią ilgą laiką sėdint vienoje vietoje.</p>
<p>Emocijų sutrikimai</p>	<p>Teikiant pagalbą mokykloje vaikams, turintiems emocinių sutrikimų, ne tiek svarbu nerimo sutrikimo pobūdis, kiek išskirti bei įvardinti, kokius sunkumus ir kokių raidos etapu jie sukelia akademinėi veiklai bei socialiniam funkcionavimui. Kalbant apie vaikų nerimo sutrikimus, labai svarbus raidos aspektas (jis aptariamasis skyriuje žemiau), todėl atkreiptinas dėmesys į tai, kad, kas yra normalu jaunesniame amžiuje, jau yra netinkama vyresniame (pvz., atsiskyrimo baimė).</p> <p>Tinkamas pykčio išreiškimas: Prasidėjus pykčio reakcijoms, reiktų surasti nusiramimui ramų kampelį, kurioje galėtų ramiai pabūti, nurinti, kol jo priešgyniavimas nevirto smurtu – tai gali būti socialinio pedagogo kabinetas, atskyra patalpa klasėje, kur galima pasėdėti vienam/vienai, kol pyktis praeis.</p> <p>Vaikas mokomas atpažinti savo pyktį ir jį valdyti naudojantis 3 spalvų kortelėmis: raudona, geltona, žalia. Žalia – patenkintas, ramus; geltona – jaučia susierzinimą; raudona – nevaldomas pyktis, STOP. Tikslas, kad vaikas mokytųsi atpažinti kylantį pyktį laiku ir iškeltų geltonos spalvos kortelę, kol pyktis nepasiekė piko, nes sakyti STOP greičiausiai gali nepavykti. Tai ypač svarbu dirbant su vaiku ugdymo įstaigoje.</p> <p>Supažindinti vaikus su saugiais pykčio reiškimo būdais: glamžyti arba plėšyti popierių, boksuoti pagalvę ar bokso kriaušę (galima rinktis tinkamesnį būdą, kuris yra mokykloje), trypti kojomis, užrašyti žodžius, kuriuos norisi pasakyti, sulamdyti ir išmesti, įtrinti plastiliną į kartoną, išveikti pyktį bėgant ar atliekant kitą fizinę veiklą, čia ir dabar“ išreikšti pyktį spalvomis, ar nulipdyti iš plastilino, suteikti galimybę neverbalizuoti pyktį - žodžiais išsakyti negatyvius jausmus, kreipiantis į tuos, kam jie skirti (nebūtinai tiesiogiai).</p> <p>Savivertės ugdymas: Svarbu paminėti, kad vaikai su emocijų sutrikimais dažnai stokoja savivertės, yra linkę save nuvertinti, nenoriai pradeda naujas veiklas, patyrę nesėkmę greit atsisako tęsti pradėtas veiklas. Siekiant sustiprinti vaikų su emocijų sutrikimu savivertę yra svarbu neužmiršti, kad pateikiamos užduotys gali būti išdėstytos etapais, taip siekiant, kad vaikas greičiau</p>

pajustų sėkmę. Atlikdamas vienos užduotis dalį, gali gauti įvertinimą, tuomet pereiti prie kitos užduoties dalies. Svarbu paminėti, kad tokiu metu reiktų įvertinti ne tik vaiko gautą užduoties rezultatą, bet įvertinti ir jo pastangas. Tuo metu pasakyti pagyrimą, pvz. „matau, kad tau puikiai sekasi“, „tikrai įdedi daug pastangų ir tau pavyksta“, „nors užduotis ir sunki, bet matau, kad tu ją išspręsi“.

Ugdymosi pasiekimų vertinimo ypatumai (slenkstinis, patenkinamas, pagrindinis, aukštesnysis)

Mokinio pasiekimai ir pažanga ugdymo procese vertinami vadovaujantis teisės aktais, reglamentuojančiais bendrąjį ugdymą ir mokinio pasiekimų ir pažangos vertinimą arba konkrečiam mokiniui pritaikytoje ugdymo programoje numatytais pasiekimais. Mokyklos priimtas sprendimas dėl mokinių pasiekimų ir pažangos vertinimo ar (ir) įvertinimo skelbiami mokyklos interneto svetainėje.

Vertinant specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių mokinių pasiekimus ir pažangą, remiamasi bendrosiose ugdymo programose apibrėžtais mokymosi pasiekimais arba konkrečiam mokiniui pritaikytoje ugdymo programoje numatytais pasiekimais pagal mokinio galimybes ir gebėjimus. Siūloma mokymosi pasiekimus ir pažangą vertinti atsižvelgiant į švietimo pagalbos specialistų rekomendacijas. Mokinių žinių, gebėjimų, pasiekimų vertinimas mokytojui teikia vertingą informaciją apie mokinio daromą pažangą ir padeda numatyti programos turinio pritaikymą mokiniui, stebėti ir įvertinti grįžtamąjį ryšį.

Pasiekimų vertinimas gali būti pritaikomas vadovaujantis Pagrindinio ugdymo pasiekimų patikrinimo, lietuvių kalbos ir literatūros įskaitos, brandos egzaminų užduoties formos, vykdymo ir vertinimo instrukcijų pritaikymo mokiniams, buvusiems mokiniams ir eksternams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių, tvarka (nuoroda čia: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.418899/asr>)

Literatūros šaltiniai

1. TLK-10 psichikos ir elgesio sutrikimai: klinika ir diagnostika Pasaulinė sveikatos organizacija, Ženeva 1992 met.
2. Scott S. Conduct disorders. In Rey JM (ed), IACAPAP e-Textbook of Child and Adolescent Mental Health. Geneva: International Association for Child and Adolescent Psychiatry and Allied Professions 2012.
3. Hagaman, J. L., Casey, K. J. (2016). Mokinių, turinčių dėmesio trūkumo ir hiperaktyvumo sutrikimą, mokymosi poreikių supratimas ir parama. *Special Education*, (1), 38-49
4. DALEY, David; BIRCHWOOD, James. ADHD and academic performance: why does ADHD impact on academic performance and what can be done to support ADHD children in the classroom?. *Child: care, health and development*, 2010, 36.4: 455-464.
5. CONDUCT PROBLEMS PREVENTION RESEARCH GROUP. The effects of the Fast Track preventive intervention on the development of conduct disorder across childhood. *Child Development*, 2011, 82.1: 331-345.

6. EVANS, Steven W.; OWENS, JulieSarno; BUNFORD, Nora. Evidence-based psychosocial treatments for children and adolescents with attention-deficit/hyperactivitydisorder. *JournalofClinicalChild&AdolescentPsychology*, 2014, 43.4: 527-551.
7. Socialinių įgūdžių vadovas, Vilnius, 2009.
8. Gatti U, Grattagliano I, Rocca G. Evidence-based psychosocial treatments of conduct problems in children and adolescents: an overview. *Psychiatr Psychol Law*. 2018 Nov 20;26(2):171-193.
9. NICE clinical guideline 158. Antisocial behaviour and conduct disorders in children and young people: recognition and management. National Institute for Health and Clinical Excellence, April 2017.
10. Sagar R, Patra BN, Patil V. Clinical Practice Guidelines for the management of conduct disorder. *Indian J Psychiatry*. 2019;61(Suppl 2):270-276.
11. Thapar A., Pine D.S., Leckman J.F. Rutter`s Child and adolescent psychiatry 6 th edition 2018 (858-869).
12. Beate Oerbeck, Katharina Manassis, Kristin Romvig Overgaard & Hanne Kristensen. Selective mutism. In Rey JM & Martin A (eds), JM Rey`s IACAPAP e-Textbook of Child and Adolescent Mental Health. Geneva: International Association for Child and Adolescent Psychiatry and Allied Professions, 2019.